

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

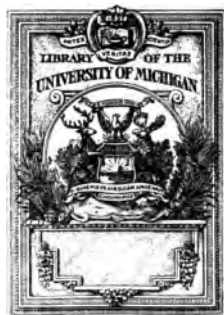
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

618
L29
W58
1881

A 469754

C2.7
W58
1881

WHITE'S GRAMMAR SCHOOL TEXTS

THE FIRST BOOK

PRESENTED TO THE LIBRARY

OF THE

UNIVERSITY OF MICHIGAN

By the publishers

Feb 25 - 1889

LONDON

LONGMANS, GREEN, AND CO.

1881

C29
W58
1881

UNIT OF
EXHIBIT TO VICE

31437

WHITE'S GRAMMAR SCHOOL TEXTS

THE FIRST BOOK

OF

CÆSAR(S) GALLIC WAR

TEXT ONLY

LONDON

LONGMANS, GREEN, AND CO.

1881

LONDON: PRINTED BY
SPOTTISWOODE AND CO., NEW-STREET SQUARE
AND PARLIAMENT STREET

CONTENTS.

- I.** Divisions of Gaul. Description of its several nations.—**II.** Orgetorix urges the Helvetii to quit their own territory and to aspire to supreme power over all Gaul.—**III.** The Helvetii prepare for departure. Orgetorix sent to secure peace and friendship with the adjoining states. Enters into a secret league with Casticus and Dumnorix for their mutual aggrandizement.—**IV.** His proceedings being discovered he is brought to trial. Rescued by his retainers. His death.—**V.** The Helvetii fire their towns and villages, burn such corn as they do not require to take with them, and leave their land, joined by the Raurāci, Tulingi, Latobrigi, and Boii.—**VI.** Two routes from their country: one through the territory of the Sequani; the other through the Roman Province. The latter chosen. A rendezvous ordered on the banks of the Rhone.—**VII.** Cæsar determines to oppose their passage through the Province. Ambassadors from the Helvetii request Cæsar to grant them a passage. Ordered to return for a reply on a specified day.—**VIII.** Military works constructed by Cæsar. The ambassadors returning for Cæsar's reply are refused the permission asked. The Helvetii attempt to cross the Rhone and are repulsed.—**IX.** Are allowed by the Sequani to pass through their country.—**X.** Cæsar takes steps to oppose their progress.—**XI.** The Ædii, Ambarri, and Allobroges complain to Cæsar of injuries they suffer from the Helvetii.—**XII.** Three-fourths of the Helvetii cross the Arar, a tributary of the Rhone. Cæsar falls on the remainder, and inflicts a great slaughter.—**XIII.** The Helvetii send ambassadors to Cæsar. Their address to him. His reply. Haughty response of Divico.—**XIV.** Cæsar's cavalry repulsed, and some few men slain.—**XV.** Cæsar desists from further attack, and for several days follows the enemy at a short distance.—**XVI.**

CONTENTS.

Demands supplies from the *Ædii*. Dilatoriness of the latter. *Cæsar* assembles their nobles, and complains of their conduct.—XVII. *Liscus*, in defence of his people, speaks of the obstacles presented by some ambitious persons.—XVIII. The assembly dismissed. *Liscus*, being ordered to remain, informs *Cæsar* of the projects and treachery of *Dumnorix*.—XIX. *Cæsar* summons *Divitiacus*, the brother of *Dumnorix*, and urges him to bring the latter to punishment.—XX. *Divitiacus*, who is a faithful ally of the Romans, obtains by his entreaties his brother's pardon.—XXI. *P. Considius* sent to reconnoitre the position of the *Helvetii*.—XXII. Through his fears a favourable opportunity of attacking them is lost.—XXIII. *Cæsar* in want of provisions proceeds to *Bibractë*. The *Helvetii* harass the Roman rear.—XXIV.—XXVI. Engagement between the Romans and *Helvetii*. Utter defeat of the latter.—XXVII. XXVIII. Their submission. *Cæsar* orders them to return to their country. The *Ædii* obtain permission for the *Boii* to settle among them.—XXIX. Numbers of the *Helvetii* and their confederates before and after the wars.

XXX. *Cæsar* grants permission for a general meeting of the Gallic states.—XXXI. XXXII. *Divitiacus*, on behalf of his countrymen, complains to *Cæsar* of *Ariovistus* and the Germans.—XXXIII. XXXIV. *Cæsar*, determining to espouse their cause, sends an embassy to *Ariovistus* and requests an interview. Reply and refusal of the latter.—XXXV. *Cæsar* sends a second embassy, to make certain demands and to give some conditional promises.—XXXVI. Reply of *Ariovistus*.—XXXVII. The *Ædii* complain of their territory being ravaged by the *Harudes*, a German people. The *Treviri* give information of a large body of the *Suevi* attempting to cross the *Rhine*. *Cæsar* resolves to attack *Ariovistus* before the latter is reinforced.—XXXVIII. *Ariovistus* proceeds towards *Vesontio*. *Cæsar* hastens to that town, and occupies it.—XXXIX. Remains there a few days to procure supplies. The Romans terrified at reports of the stature and courage of the Germans.—XL. *Cæsar* harangues his men.—XLI. Good effect of his speech. Sets out in pursuit of *Ariovistus*. Ascertains on the seventh day that *Ariovistus* and his army are at a distance of twenty-four miles.—XLII. *Ariovistus* sends ambassadors to *Cæsar*, and agrees to an interview.—XLIII.—XLV. The interview between *Cæsar* and *Ariovistus*.—

CONTENTS.

XLVI. Broken off by an attack of the German Horse on Cæsar's escort.—XLVII. Ariovistus seeks another interview. Cæsar declines it, but sends two ambassadors, whom Ariovistus seizes and imprisons.—XLVIII. Ariovistus avoids giving battle. Daily skirmishes between the cavalry of the two armies.—XLIX. Cæsar forms two camps.—L. Ariovistus attacks the smaller camp. Draws off his forces. Cæsar ascertains from some German prisoners why Ariovistus declines a general engagement.—LI.—LIII. Battle between the Romans and Germans. Defeat of the latter. Their flight. Escape of Ariovistus. Two of his wives and a daughter perish; one daughter captured. The Roman ambassadors recovered.—LIV. The Suevi quit the banks of the Rhine, and return home. Cæsar leads his army into the country of the Sequāni, and places it in winter quarters under the command of Labiēnus. Sets out for Hither Gaul, and attends to the civil duties of his Province.

C. JULII CÆSARIS
DE BELLO GALLICO
LIBER PRIMUS.

I. GALLIA est omnis divisa in partes tres ; quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum linguâ Celtæ, nostrâ Galli, appellantur. Hi omnes linguâ, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgæ, propterea quòd a cultu atque humanitate Provinciæ longissimè absunt, minimè-que ad eos mercatores sæpe commeant, atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important ; proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, quòd fere quotidianis præliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. *Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est*

initium capit a flumine Rhodano; continetur Garumnâ flumine, Oceano, finibus Belgarum; attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum; vergit ad septentriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in septentriones et orientem solem. Aquitania a Garumnâ flumine ad Pyrenæos montes et eam partem Oceani, quæ est ad Hispaniam, pertinet; spectat inter occasum solis et septentriones.

II. Apud Helvetios longe nobilissimus et ditissimus fuit Orgetorix. Is, Marco Messalâ et Marco Pisone Consulibus, regni cupiditate inductus, conjunctionem nobilitatis fecit; et civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, quum virtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri. Id hoc facilius eis persuasit, quòd undique loci naturâ Helvetii continentur: unâ ex parte flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit: alterâ ex parte, montē Jurâ altissimo, qui est inter Sequanos et Helvetios; tertiâ, lacu Lemanno et flumine Rhodano, qui Provinciam nostram ab Helvetiis dividit. His rebus fiebat, ut et minùs latè vagarentur, et minùs facile finitimis bellum inferre possent: quâ de causâ homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur. Pro multitudine autem hominum, et pro gloriâ belli atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudinem millia passuum ducenta et

DE BELLO GALLICO, LIB. I.

quadraginta, in latitudinem centum et octoginta, patebant.

III. His rebus adducti, et auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, comparare; jumentorum et carrorum quàm maximum numerum coëmere; sementes quàm maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret; cum proximis civitatibus pacem et amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt; in tertium annum profectionem lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. Is sibi legationem ad civitates suscepit. In eo itinere persuadet Castico, Catamantaledis filio, Sequano, cujus pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat et a senatu populi Romani amicus appellatus erat, ut regnum in civitate suâ occuparet, quod pater antè habuerat; itemque Dumnorigi Æduo, fratri Divitiaci, qui eo tempore principatum in civitate obtinebat, ac maximè plebi acceptus erat, ut idem conaretur persuadet, eique filiam suam in matrimonium dat. Perfacile factu esse, illis probat, conata perficere, propterea quòd ipse suæ civitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Galliæ plurimùm Helvetii possent: se suis copiis suoque exercitu illis regna conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem et jusjurandum dant, et, regno occupato, per tres potentissimos ac firmissimos populos totius Galliæ sese potiri posse sperant.

IV. Ea res ut est Helvetiis per indicium enuntiata, moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coëgerunt : damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die constitutā causæ dictionis, Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit ; et omnes clientes, obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit : per eos, ne causam diceret, se eripuit. Quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus suum exsequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratūs cogerent, Orgetorix mortuus est : neque abest suspicio, ut Helvetiū arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciverit.

V. Post ejus mortem nihilo minùs Helvetiī id, quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant. Ubi jam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata ædificia incendunt ; frumentum omne, præter quod secum portaturi erant, comburunt ; ut, domum reditionis spe sublatā, paratiores ad omnia pericula subeunda essent : trium mensium molita cibaria sibi quemque domo efferre jubent. Persuadent Rauracis, et Tulingis, et Latobrigis, finitimis, uti, eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exustis, unā cum iis profiscantur : Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant, et in agrum Noricum transierant Noreiamque oppugnārant, receptos ad se, socios sibi adsciscunt.

VI. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent : unum per Sequanos, angustum et difficile, inter montem Juram et flumen Rhodanum, vix quā singuli carri ducerentur ; mons autem altissimus impendebat, ut facilè perpauci prohibere possent : alterum per Provinciam nostram, multo facilius atque expeditius, propterea quòd Helvetiorum inter fines et Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit, isque nonnullis locis vado transitur. Extremum oppidum Allobrogum est, proximumque Helvetiorum finibus, Geneva. Ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quòd nondum bono animo in Populum Romanum viderentur, existimabant ; vel vi coacturos, ut per suos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, quā die ad ripam Rhodani omnes conveniant : is dies erat ante diem quintum Kalendas Apriles, Lucio Pisone, Aulo Gabinio Consulibus.

VII. Cæsari quum id nuntiatum esset, eos per Provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci, et, quàm maximis potest itineribus, in Galliam ulteriorem contendit, et ad Genevam pervenit. Provinciæ toti quàm maximum militum numerum imperat—erat omnino in Galliā ulteriore legio una—pontem, qui erat ad Genevam, jubet rescindi. Ubi de ejus adventu Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt, nobilissimæ civitatis, cujus legationis Nameius et Verudoc

principem locum obtinebant, qui dicerent, "Sibi esse in animo, sine ullo maleficio iter per Provinciam facere, propterea quòd aliud iter haberent nullum : rogare, ut ejus voluntate id sibi facere liceat." Cæsar, quòd memoriā tenebat, Lucium Cassium Consulem occisum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum et sub jugum missum, concedendum non putabat : neque hominēs inimico animo, datā facultate per Provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuriā et maleficio existimabat. Tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, "diem se ad deliberandum sumpturum ; si quid vellent, ante diem Idūs Apriles reverterentur."

VIII. Interea eā legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex Provinciā convenerant, a lacu Lemanno, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem murum, in altitudinem pedum sedecim, fossamque perducit. Eo opere perfecto, præsidia disponit, castella communit, quòd facilius, si se invito transire conarentur, prohibere possit. Ubi ea dies, quam constituerat cum legatis, venit, et legati ad eum reverterunt, negat, "Se more et exemplo Populi Romani posse iter ulli per Provinciam dare ; et, si vim facere conentur, prohibiturum ostendit." Helvetii, eā spe dejecti, navibus junctis ratibusque compluribus *factis, alii vadis Rhodani, quā minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdū, sæpius noctu,*

si perrumpere possent conati, operis munitione et militum concursu et telis repulsi, hoc conatu destiterunt.

IX. Relinquebatur una per Sequanos via, quā, Sequanis invitis, propter angustias ire non poterant. His quum suā sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Æduum mittunt, ut eo deprecatore a Sequanis impetrarent. Dumnorix gratiā et largitione apud Sequanos plurimū poterat, et Helvetiis erat amicus, quòd ex eā civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; et, cupiditate regni adductus, novis rebus studebat, et quā plurimas civitates suo sibi beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit, et a Sequanis impetrat, ut per fines suos ire Helvetios patiantur; obsidesque uti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant; Helvetii, ut sine maleficio et injuriā transeant.

X. Cæsari renuntiatur Helvetiis esse in animo per agrum Sequanorum et Æduorum iter in Santonum fines facere, qui non longè a Tolosatium finibus absunt, quæ civitas est in Provinciā. Id si fieret, intelligebat magno cum Provinciæ periculo futurum, ut homines bellicosos, Populi Romani inimicos, locis patentibus maximèque frumentariis finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, Titum Labienum legatum præfecit: ipse in Italiam magnis itineribus contendit, duasque ibi legiones conscribit, et tres, quæ circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit; et, o

proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones, et Graioceli, et Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his prœliis pulsus, ab Ocelo, quod est citerioris Provinciæ extremum, in fines Vocontiorum ulterioris Provinciæ die septimo pervenit; inde in Allobrogum fines: ab Allobrogibus in Segusianos exercitum ducit. Hi sunt extra Provinciam trans Rhodanum primi.

XI. Helvetii jam per angustias et fines Sequanorum suas copias transduxerant, et in Æduorum fines pervenerant, eorumque agros populabantur. Ædui, quum se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Cæsarem mittunt rogatum auxilium: "Ita se omni tempore de Populo Romano meritos esse, ut pæne in conspectu exercitûs nostri agri vastari, liberi eorum in servitutem abduci, oppida expugnari non debuerint." Eodem tempore Ædui Ambarri, necessarii et consanguinei Æduorum, Cæsarem certiore faciant, sese, depopulatis agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere: item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant, fugâ se ad Cæsarem recipiunt, et demonstrant, sibi præter agri solum nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Cæsar, non exspectandum sibi statuit, dum, omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santonos Helvetii pervenirent.

XII. Flumen est Arar, quod per fines Æduorum

et Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, judicari non possit. Id Helvetii ratibus ac lintribus junctis transibant. Ubi per exploratores Cæsar certior factus est, tres jam copiarum partes Helvetios id flumen transduxisse, quartam vero partem citra flumen Ararim reliquam esse, de tertiâ vigiliâ cum legionibus tribus e castris profectus, ad eam partem pervenit, quæ nondum flumen transierat. Eos impeditos et inopinantes aggressus, magnam eorum partem concidit: reliqui fugæ sese mandârunt atque in proximas silvas abdiderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus: nam omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est. Hic pagus unus, quum domo exisset, patrum nostrorum memoriâ, Lucium Cassium Consulem interfecerat, et ejus exercitum sub jugum miserat. Ita, sive casu sive consilio deorum immortalium, quæ pars civitatis Helvetiæ insignem calamitatem Populo Romano intulerat, ea princeps poenas persolvit. Quâ in re Cæsar non solum publicas, sed etiam privatas injurias ultus est, quòd ejus soceri Lucii Pisonis avum, Lucium Pisonem legatum, Tigurini eodem prælio, quo Cassium, interfecerant.

XIII. Hoc prælio facto, reliquas copias Helvetiorum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum curat, atque ita exercitum transducit. Helvetii, repentino ejus adventu commoti, quum id, quod ipsi diebus viginti ægerrimè confecerant, ut flumen transirent, uno illum die fecisse intelligerent, legato

ad eum mittunt: cujus legationis Divico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum Cæsare agit: "Si pacem Populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Cæsar constituisset atque esse voluisset: sin bello persequi perseveraret, reminisceretur et veteris incommodi Populi Romani et pristinae virtutis Helvetiorum. Quòd improvisò unum pagum adortus esset, quum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suæ magnopere virtuti tribueret aut ipsos despiceret: se ita a patribus majoribusque suis didicisse, ut magis virtute, quàm dolo aut insidiis, niterentur. Quare ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate Populi Romani et internecone exercitûs nomen caperet, aut memoriam proderet."

XIV. His Cæsar ita respondit: "Eo sibi minus dubitationis dari, quòd eas res, quas legati Helvetii commemorâssent, memoriâ teneret: atque eo gravius ferre, quo minùs merito Populi Romani accidissent; qui si alicujus injuriæ sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cavere; sed eo deceptum, quòd neque commissum a se intelligenet, quare timeret; neque sine causâ timendum putaret. Quòd si veteris contumeliæ oblivisci vellet; num etiam recentium injuriarum, quòd eo invito iter per Provinciam per vim tentâssent, quòd Æduos, quòd *Ambarros*, quòd *Allobrogas* vexâssent, memoriam *deponere posse?* Quòd suâ victoriâ tam insolenter

gloriarentur, quòdque tamdiu se impune tulisse injurias admirarentur, eodem pertinere: consuêsse enim deos immortales, quò graviùs homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res et diuturniorem impunitatem concedere. Quum ea ita sint, tamen, si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quæ polliceantur, facturos intelligat, et si Æduis de injuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum." Divico respondit: "Ita Helvetios a majoribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare, consuerint: ejus rei Populum Romanum esse testem." Hoc responso dato, discessit.

XV. Postero die castra ex eo loco movent: idem facit Cæsar; equitatumque omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex omni Provinciâ et Æduis atque eorum sociis coactum habebat, præmittit, qui videant, quas, in partes hostes iter faciant. Qui, cupidiùs novissimum agmen insequuti, alieno loco cum equitatu Helvetiorum prælium committunt; et pauci de nostris cadunt. Quo prælio sublatis Helvetiis, quòd quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audaciùs subsistere, nonnunquam ex novissimo agmine prælio nostros lacessere, cœperunt. Cæsar suos a prælio continebat, ac satis habebat in præsentia hostem rapinis, pabulationibus, populationibusque, prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti inter novissimum hostium agmen et nostrum primum

non amplius quinis aut senis millibus passuum interesset.

XVI. Interim quotidie Cæsar Æduos frumentum, quod essent publicè polliciti, flagitare : nam propter frigora, quòd Gallia sub septentrionibus, ut ante dictum est, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat : eo autem frumento, quod flumine Arare navibus subvexerat, propterea uti minùs poterat, quòd iter ab Arare Helvetii averterant, a quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere Ædui ; conferri, comportari, adesse dicere. Ubi se diutiùs duci intellexit, et diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret ; convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiaco et Lisco, qui summo magistratu præerat—quem Vergobretum appellant Ædui, qui creatur annuus, et vitæ necisque in suos habet potestatem—graviter eos accusat, quòd, quum neque emi, neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur ; præsertim quum magnâ ex parte eorum precibus adductus bellum susceperit : multo etiam graviùs, quòd sit destitutus, queritur.

XVII. Tum demum Liscus, oratione Cæsar's adductus, quod antea tacuerat, proponit : “Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat ; qui privati plus possint, quàm ipsi *magistratùs*. Hos seditiosâ atque improbâ oratione *multitudinem* detertere, ne frumentum conferant,

quod præstare debeant. Si jam principatum Galliæ obtinere non possint, Gallorum, quàm Romanorum imperia perferre, satius esse, neque dubitare debere, quin, si Helvetios superaverint Romani, unà cum reliquâ Galliâ Æduis libertatem sint erepturi. Ab iisdem nostra consilia, quæque in castris gerantur, hostibus enuntiari: hos a se coërceri non posse. Quinetiam, quòd necessariò rem coactus Cæsari enuntiarit, intelligere sese, quanto id cum periculo fecerit, et ob eam causam, quamdiu potuerit, tacuisse."

XVIII. Cæsar hac oratione Lisci Dumnorigem, Divitiaci fratrem, designari sentiebat: sed, quòd pluribus præsentibus eas res jactari nolebat, celeriter concilium dimittit, Liscum retinet: quærit ex solo ea, quæ in conventu dixerat. Dicit liberiùs atque audaciùs. Eadem secretò ab aliis quærit; reperit esse vera. "Ipsam esse Dumnorigem, summâ audaciâ, magnâ apud plebem propter liberalitatem gratiâ, cupidum rerum novarum: complures annos portoria, reliquaque omnia Æduorum vectigalia, parvo pretio redempta habere, propterea quòd illo licente contrâ liceri audeat nemo. His rebus et suam rem familiarem auxisse, et facultates ad largiendum magnas comparâsse: magnum numerum equitatûs suo sumptu semper alere et circum se habere: neque solùm domi, sed etiam apud finitimas civitates largiter posse: atque huius potentiae causâ matrem in Biturigibus, homini illi nobilissimo ac potentissimo, collocasse: ipsum

Helvetiis uxorem habere : sororem ex matre et propinquas suas nuptum in alias civitates collocasse : favere et cupere Helvetiis propter eam affinitatem : odisse etiam suo nomine Cæsarem et Romanos, quòd eorum adventu potentia ejus diminuta, et Divitiacus frater in antiquum locum gratiæ atque honoris sit restitutus. Si quid accidat Romanis, summam in spem per Helvetios regni obtinendi venire ; imperio Populi Romani non modo de regno, sed etiam de eâ, quam habeat, gratiâ desperare." Reperiebat etiam inquirendo Cæsar, "quod prœlium equestre adversum paucis ante diebus esset factum, initium ejus fugæ factum a Dumnorige atque ejus equitibus"—nam equitatu, quem auxilio Cæsari Ædui miserant, Dumnorix præerat—"eorum fugâ reliquum esse equitatum perterritum."

XIX. Quibus rebus cognitis, quum ad has suspiciones certissimæ res accederent, quòd per fines Sequanorum Helvetios transduxisset, quòd obsides inter eos dandos curâsset, quòd ea omnia non modo injussu suo et civitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset, quòd a magistratu Æduorum accusaretur : satis esse causæ arbitrabatur, quare in eum aut ipse animadverteret, aut civitatem animadvertere juberet. His omnibus rebus unum repugnabat, quòd Divitiaci fratris summum in Populum Romanum studium, summam in se voluntatem, egregiam fidem, justitiam, temperantiam cognoverat : nam, *ne ejus supplicio Divitiaci animum offenderet,*

verebatur. Itaque priusquam quicquam conaretur, Divitiacum ad se vocari jubet et, quotidianis interpretibus remotis, per Caium Valerium Procillum, principem Galliæ provinciæ, familiarem suum, cui summam omnium rerum fidem habebat, cum eo colloquitur : simul commonefacit, quæ ipso præsentem in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, et ostendit, quæ separatim quisque de eo apud se dixerit : petit atque hortatur, ut sine ejus offensione animi vel ipse de eo, causâ cognitâ, statuât, vel civitatem statuere jubeat.

XX. Divitiacus multis cum lacrimis, Cæsarem complexus, obsecrare cœpit, “ne quid gravius in fratrem statueret : scire se, illa esse vera, nec quenquam ex eo plus, quàm se, doloris capere, propterea quòd, quum ipse gratiâ plurimùm domi atque in reliquâ Galliâ, ille minimùm propter adolescentiam posset, per se crevisset; quibus opibus ac nervis, non solùm ad minuendam gratiam, sed pæne ad perniciem suam uteretur : sese tamen et amore fraterno et existimatione vulgi commoveri. Quòd si quid ei a Cæsare gravius accidisset, quum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum, non suâ voluntate factum; quâ ex re futurum, uti totius Galliæ animi a se averterentur.” Hæc quum pluribus verbis flens a Cæsare peteret, Cæsar ejus dextram prendit; consolatus rogat finem orandi faciat: tanti ejus apud se gratiam esse ostendit, uti et reipublicæ injuriam et suum dolorem ejus voluntati ac precibus condon

Dumnorigem ad se vocat; fratrem adhibet; quæ in eo reprehendat, ostendit: quæ ipse intelligat, quæ civitas queratur, proponit; monet, ut in reliquum tempus omnes suspiciones vitet; præterita se Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit, ut, quæ agat, quibuscum loquatur, scire possit.

XXI. Eodem die ab exploratoribus certior factus hostes sub monte consedisse millia passuum ab ipsius castris octo; qualis esset natura montis et qualis in circuitu ascensus, qui cognoscerent, misit. Renuntiatum est, facilem esse. De tertiâ vigiliâ Titum Labienum, legatum pro prætore, cum duabus legionibus, et iis ducibus, qui iter cognoverant, summum jugum montis ascendere jubet; quid sui consilii sit, ostendit. Ipse de quartâ vigiliâ eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit, equitatumque omnem ante se mittit. Publius Considius, qui rei militaris peritissimus habebatur, et in exercitu Lucii Sullæ, et postea in Marci Crassi fuerat, cum exploratoribus præmittitur.

XXII. Primâ luce, quum summus mons a Tito Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mille et quingentis passibus abesset, neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipsius adventus, aut Labieni, cognitus esset; Considius, equo admissus, ad eum accurrit: dicit, montem, quem a Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri; id se *a Gallicis armis* atque insignibus cognovisse. Cæsar *suas copias in proximum collem subducit, aciem*

instruit. Labienus, ut erat ei præceptum a Cæsare, ne prælium committeret, nisi ipsius copiæ prope hostium castra visæ essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret, monte occupato nostros expectabat prælioque abstinebat. Multo denique die per exploratores Cæsar cognovit et montem a suis teneri, et Helvetios castra movisse, et Considium, timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renuntiâsse. Eo die, quo consuerat intervallo, hostes sequitur, et millia passuum tria ab eorum castris castra ponit.

XXIII. Postridie ejus diei, quod omnino biduum supererat, quum exercitu frumentum metiri oporteret, et quod a Bibracte, oppido Æduorum longe maximo et copiosissimo, non ampliùs millibus passuum octodecim aberat, rei frumentariæ prospiciendum existimavit, iter ab Helvetiis avertit, ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitivos Lucii Æmilii, decurionis equitum Gallorum, hostibus nuntiatur. Helvetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, prælium non commovissent; sive eò, quod re frumentariâ intercludi posse confiderent; commutato consilio atque itinere converso, nostros a novissimo agmine insequi ac lacessere cœperunt.

XXIV. Postquam id animum advertit, copias suas Cæsar in proximum collem subducit, equitatumque, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem in

struxit legionum quatuor veteranarum, ita, uti supra se in summo jugo duas legiones, quas in Galliā citeriore proxime conscripserat, et omnia auxilia collocaret; ac totum montem hominibus compleri, et interea sarcinas in unum locum conferri, et eum ab his, qui in superiore acie constiterant, muniri jussit. Helvetii, cum omnibus suis carris sequuti, impedimenta in unum locum contulerunt: ipsi, confertissimā acie, rejecto nostro equitatu, phalange factā, sub primam nostram aciem successerunt.

XXV. Cæsar, primū suo, deinde omnium ex conspectu remotis equis, ut, æquato omnium periculo, spem fugæ tolleret, cohortatus suos, prœlium commisit. Milites, e loco superiore pilis missis, facilè hostium phalangem perfregerunt. Eā disjectā, gladiis dstrictis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quòd, pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis et colligatis, quum ferrum se inflexisset, neque evellere, neque, sinistrā impeditā, satis commodè pugnare poterant; multi ut, diu jactato brachio, præoptarent scutum manu emittere, et nudo corpore pugnare. Tandem vulneribus defessi, et pedem referre, et, quòd mons suberat circiter mille passuum, eò se recipere cœperunt. Capto monte et succedentibus nostris, Boii et Tulingi, qui hominum millibus circiter quindecim agmen hostium clauderant, et novissimis præsidio erant, ex itinere nostros latere aperto aggressi, circumvenere: et id conspicati *Helvetii, qui in montem sese receperant, rursus*

instare et proelium redintegrare cœperunt. Romani conversa signa bipartito intulerunt: prima, ac secunda acies, ut victis ac summotis resisteret; tertia, ut venientes exciperet.

XXVI. Ita ancipiti proelio diu atque acriter pugnatum est. Diutius quum nostrorum impetûs sustinere non possent, alteri se, ut cœperant, in montem receperunt; alteri ad impedimenta et carros suos se contulerunt. Nam hoc toto proelio, quum ab horâ septimâ ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est, propterea quòd pro vallo carros objecerant, et e loco superiore in nostros venientes tela conjiciebant, et nonnulli, inter carros rotasque, mataras ac tragulas subjiciebant nostrosque vulnerabant. Diu quum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia, atque unus e filiis captus est. Ex eo proelio circiter millia hominum centum et triginta superfuerunt, eâque totâ nocte continenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermisso, in fines Lingonum die quarto pervenerunt, quum, et propter vulnera militum et propter sepulturam occisorum, nostri, triduum morati, eos sequi non potuissent. Cæsar ad Lingonas literas nuntiosque misit, ne eos frumento neve aliâ re juvarent: qui si juvissent, se eodem loco, quo Helvetios, habiturum. Ipse, triduo intermisso, cum omnibus copiis eos sequi cœpit.

XXVII. Helvetii, omnium rerum inopiâ adducti

legatos de deditione ad eum miserunt. Qui, quum eum in itinere convenissent, seque ad pedes projecissent, suppliciterque loquuti flentes pacem petissent, atque eos in eo loco, quo tum essent, suum adventum exspectare jussisset, paruerunt. Eò postquam Cæsar pervenit, obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent, poposcit. Dum ea conquiruntur et conferuntur, nocte intermissâ, circiter hominum millia sex ejus pagi, qui Verbigenus appellatur, —sive timore perterriti, ne, armis traditis, supplicio afficerentur, sive spe salutis inducti, quòd, in tantâ multitudine dedititiorum, suam fugam aut occultari, aut omnino ignorari posse existimarent—primâ nocte ex castris Helvetiorum egressi, ad Rhenum finesque Germanorum contenderunt.

XXVIII. Quod ubi Cæsar rescit, quorum per fines ierant, his, uti conquirerent et reducerent, si sibi purgati esse vellent, imperavit: reductos in hostium numero habuit: reliquos omnes, obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti jussit; et quòd, omnibus fructibus amissis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit, ut iis frumenti copiam facerent: ipsos oppida vicosque, quos incenderant, restituere jussit. Id eâ maximè ratione fecit, quòd noluit, eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare; ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in *Helvetiorum fines* transirent, et finitimi Galliæ

provinciae Allobrogibusque essent. Boios, petentibus Æduis, quod egregiā virtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit: quibus illi agros dederunt, quosque postea in parem juris libertatisque conditionem, atque ipsi erant, receperunt.

XXIX. In castris Helvetiorum tabulae repertae sunt, literis Græcis confectae et ad Cæsarem relatae, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent: et item separatim pueri, senes, mulieresque. Quarum omnium rerum summa erat, capitum Helvetiorum millia ducenta et sexaginta tria, Tulingorum millia triginta sex, Latobrigorum quatuordecim, Rauracorum viginti tria, Boiorum triginta duo: ex his, qui arma ferre possent, ad millia nonaginta duo. Summa omnium fuerunt ad millia trecenta et sexaginta octo. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Cæsar imperaverat, repertus est numerus millium centum et decem.

XXX. Bello Helvetiorum confecto, totius fere Galliae legati, principes civitatum, ad Cæsarem gratulatum convenerunt: "Intelligere sese, tametsi, pro veteribus Helvetiorum injuriis Populi Romani, ab iis poenas bello repetisset, tamen eam rem non minùs ex usu terrae Galliae, quàm Populi Romani accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Helvetii reliquissent, ut tota Galliae bellum inferrent, imperioque potirentur, locumque domicilio ex magnā copiā deligerent

quem ex omni Galliā opportunissimum ac fructuosissimum judicassent, reliquasque civitates stipendiarias haberent." Petierunt, "uti sibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idque Cæsaris voluntate facere, liceret: sese habere quasdam res, quas ex communi consensu ab eo petere vellent." Eā re permissā, diem concilio constituerunt, et jurejurando, ne quis enuntiaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

XXXI. Eo concilio dimisso, iidem principes civitatum, qui ante fuerant ad Cæsarem, reverterunt, petieruntque, uti sibi secreto de suā omniumque salute cum eo agere liceret. Eā re impetratā, sese omnes fientes Cæsari ad pedes projecerunt: "non minus se id contendere et laborare, ne ea, quæ dixissent, enuntiarentur, quàm uti ea, quæ vellent, impetrarent; propterea quòd, si enuntiatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent." Loquutus est pro his Divitiacus Æduus: "Galliæ totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Æduos, alterius Arvernos. Hi quum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse uti ab Arvernīs Sequanisque Germani mercede arcesserentur. Horum primò circiter millia quindecim Rhenum transisse: posteaquam agros, et cultum, et copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse in Galliā ad centum et viginti millium numerum
*cum his Æduos eorumque clientes semel at
iterum armis contendisse; magnam calamitat*

pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus proeliis calamitatibusque fractos, qui et suā virtute et Populi Romani hospitio atque amicitia plurimum antè in Galliā potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare, nobilissimos civitatis, et jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium a Populo Romano imploratorios, neque recusatorios, quominus perpetuò sub illorum ditione atque imperio essent. Unum se esse ex omni civitate Æduorum, qui adduci non potuerit, ut juraret, aut liberos suos obsides daret. Ob eam rem se ex civitate profugisse, et Romam ad senatum venisse, auxilium postulatam, quòd solus neque jurejurando neque obsidibus teneretur. Sed pejus victoribus Sequanis, quam Æduis victis, accidisse: propterea quòd Ariovistus, rex Germanorum, in eorum finibus consedisset, tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliæ, occupavisset, et nunc de alterā parte tertiā Sequanos decedere juberet; propterea quòd, paucis mensibus ante, Harudum millia hominum viginti quatuor ad eum venissent, quibus locus ac sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti omnes ex Galliæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transirent: neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illā comparandam. Ariovistum autem, ut semel Gallorum copias proelio vicerit—quod proelium factum sit ad Magetobriam—superbè et crud-

eliter imperare, obsides nobilissimi cujusque liberos poscere, et in eos omnia exempla cruciatūsque edere, si qua res non ad nutum aut ad voluntatem ejus facta sit: hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse ejus imperia diutius sustineri. Nisi si quid in Cæsare Populoque Romano sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fecerint, ut domo emigrent, aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis, petant, fortunamque, quæcumque accadat, experiantur. Hæc si enuntiata Ariovisto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, gravissimum supplicium sumat. Cæsarem vel auctoritate suâ atque exercitūs, vel recenti victoriâ, vel nomine Populi Romani deterrere posse, ne major multitudo Germanorum Rhenum transducatur, Galliamque omnem ab Ariovisti injuriâ posse defendere."

XXXII. Hac oratione ab Divitiaco habitâ, omnes, qui aderant, magno fletu auxilium a Cæsare petere cœperunt. Animadvertit Cæsar, unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent; sed tristes, capite demisso, terram intueri. Ejus rei causa quæ esset, miratus, ex ipsis quæsiit. Nihil Sequani respondere, sed in eâdem tristitiâ taciti permanere. Quum ab iis sæpius quæreret, neque ullam omnino vocem exprimere posset, idem Divitiacus Æduus respondit: "Hoc esse miseriorem graviolemque fortunam Sequanorum, præ reliquorum, quòd soli ne in occulto quidem queri neque auxilium implorare auderent, absentsque Ariovisti

crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent: propterea quòd reliquis tamen fugæ facultas daretur; Sequanis vero, qui intra fines suos Ariovistum recepissent, quorum oppida omnia in potestate ejus essent, omnes cruciatūs essent perferendi."

XXXIII. His rebus cognitis, Cæsar Gallorum animos verbis confirmavit, pollicitusque est, sibi eam rem curæ futuram: magnam se habere spem, et beneficio suo et auctoritate adductum Ariovistum finem injuriis facturum. Hac oratione habitâ, concilium dimisit; et secundum ea multæ res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam et suscipiendam putaret; in primis quòd Æduos, fratres consanguineosque sæpenumero ab Senatu appellatos, in servitute atque in ditione videbat Germanorum teneri, eorumque obsides esse apud Ariovistum ac Sequanos intelligebat: quod in tanto imperio Populi Romani turpissimum sibi et reipublicæ esse arbitrabatur. Paulatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, et in Galliam magnam eorum multitudinem venire, Populo Romano periculosum videbat: neque sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin, quum omnem Galliam occupassent, ut antè Cimbri Teutonique fecissent, in Provinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent; præsertim quum Sequanos a Provinciâ nostrâ Rhodanus divideret. Quibus rebus quàm maturrime occurrendum putabat. Ipse autem Ariovistus tantos sibi spiritūs, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.

XXXIV. Quamobrem placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, uti aliquem locum medium utriusque colloquio diceret: velle sese de republicâ et summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariovistus respondit: "Si quid ipsi a Cæsare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Præterea se neque sine exercitu in eas partes Galliæ venire audere, quas Cæsar possideret; neque exercitum sine magno commeatu atque emolimento in unum locum contrahere posse: sibi autem mirum videri, quid in suâ Galliâ, quam bello vicisset, aut Cæsari aut omnino Populo Romano negotii esset."

XXXV. His responsis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: "Quoniam tanto suo Populique Romani beneficio affectus—quum in consulatu suo rex atque amicus a Senatu appellatus esset—hanc sibi Populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur, neque de communi re dicendum sibi et cognoscendum putaret; hæc esse, quæ ab eo postularet: primùm, ne quam hominum multitudinem ampliùs trans Rhenum in Galliam transduceret: deinde obsides, quos haberet ab Æduis, redderet, Sequanisque permetteret, ut, quos illi haberent, voluntate ejus reddere illis liceret; neve Æduos injuriâ lacesseret, neve his sociisve eorum bellum *inferret: si id ita fecisset, sibi Populoque Romano perpetuam gratiam atque amicitiam cum eo futura*

si non impetraret, sese—quoniam Marco Messalā Marco Pisone Consulibus Senatus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam obtineret, quod commodo reipublicæ facere posset, Æduos ceterosque amicos Populi Romani defenderet—sese Æduorum injurias non neglecturum.”

XXXVI. Ad hæc Ariövistus respondit : “Jus esse belli, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent : item Populum Romanum victis non ad alterius præscriptum, sed ad suum arbitrium, imperare consuesse. Si ipse Populo Romano non præscriberet, quemadmodum suo jure uteretur ; non oportere sese a Populo Romano in suo jure impediri. Æduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent et armis congressi ac superati essent, stipendiarios esse factos. Magnam Cæsarem injuriam facere, qui suo adventu vectigalia sibi deteriora faceret. Æduis se obsides redditurum non esse, neque iis, neque eorum sociis injuriā bellum illaturum, si in eo manerent, quod convenisset, stipendiumque quotannis penderent : si id non fecissent, longè iis fraternum nomen Populi Romani abfuturum. Quod sibi Cæsar denuntiaret, se Æduorum injurias non neglecturum ; neminem secum sine suā pernicie contendisse. Quum vellet, congrederetur ; intellecturum, quid invicti Germani, exercitissimi in armis, qui inter annos quatuordecim tectum non subissent, virtute possent.”

XXXVII. Hæc eodem tempore Cæsari mandata referebantur, et legati ab Æduis et a Treviris veni-

ebant: Ædui questum, quòd Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur; sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariovisti redimere potuisse: Treviri autem, pagos centum Suevorum ad ripas Rheni consedissee, qui Rhenum transire conarentur; iis præesse Nasuam et Cimmerium fratres. Quibus rebus Cæsar vehementer commotus, maturandum sibi existimavit, ne, si nova manus Suevorum cum veteribus copiis Ariovisti sese conjunxisset, minùs facile resisti posset. Itaque re frumentariã, quàm celerrimè potuit, comparatã, magnis itineribus ad Ariovistum contendit.

XXXVIII. Quum tridui viam processisset, nuntiatum est ei, Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vesontionem, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere, triduique viam a suis finibus profecisse. Id ne accideret, magnopere sibi præcavendum Cæsar existimabat: namque omnium rerum, quæ ad bellum usui erant, summa erat in eo oppido facultas; idque naturã loci sic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem, propterea quòd flumen Dubis, ut circino circumductum, pæne totum oppidum cingit: reliquum spatium, quod est non ampliùs pedum sexcentorum, quã flumen intermittit, mons continet magnã altitudine, ita ut radices ejus montis ex utrãque parte ripæ fluminis contingant. Hunc murus circumdatus arcem efficit et cum oppido conjungit. Huc Cæsar magnis nocturnis

diurnisque itineribus contendit, occupatoque oppido, ibi præsidium collocat.

XXXIX. Dum paucos dies ad Vesontionem rei frumentariæ com meatūsque causā moratur, ex percussione nostrorum vocibusque Gallorum ac mercatorum—qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis esse prædicabant, sæpenumero sese, cum eis congressos, ne vultum quidem atque aciem oculorum ferre potuisse—tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primū ortus est a Tribunis militum, præfectis reliquisque, qui, ex urbe amicitiae causā Cæsarem sequuti, non magnum in re militari usum habebant: quorum alius, aliā causā illatā, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse dicerent, petebant, ut ejus voluntate discedere liceret: nonnulli, pudore adducti, ut timoris suspicionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant: abditi in tabernaculis, aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. Vulgò totis castris testamenta ob-signabantur. Horum vocibus ac timore paulatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites centurionesque, quique equitatu præerant, perturbabantur. Qui se ex his minùs timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris et magnitudinem silvarum, quæ in-

tercederent inter ipsos atque Ariovistum, aut rem frumentariam, ut satis commodè supportari posset, timere dicebant. Nonnulli etiam Cæsari renuntiabant, quum castra moveri ac signa ferri jussisset, non fore dicto audientes milites, nec propter timorem signa laturos.

XL. Hæc quum animadvertisset, convocato consilio, omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus, vehementer eos incusavit; "Primum quòd, aut quam in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi quærendum aut cogitandum putarent. Ariovistum, se consule, cupidissimè Populi Romani amicitiam appetisse; cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum judicaret? Sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis atque æquitate conditionem perspectâ, eum neque suam neque Populi Romani gratiam repudiaturum. Quòd si, furore atque amentia impulsus, bellum intulisset, quid tandem vererentur? aut cur de suâ virtute, aut de ipsius diligentia, desperarent? Factum ejus hostis periculum patrum nostrorum memoriâ, quum, Cimbris et Teutonis a Caio Mario pulsus, non minorem laudem exercitus, quàm ipse imperator, meritus videbatur: factum etiam nuper in Italiâ servili tumultu, quos tamen aliquid usus ac disciplina, quam a nobis accepissent, sublevarent. Ex quo judicari posset, quantum haberet in se boni constantia; propterea quòd, quos aliquamdiu *inermos sine causâ* timuissent, hos postea armatos ac *victores superâssent*. Denique hos esse eodem,

quibuscum sæpenumero Helvetii congressi, non solum in suis sed etiam in illorum finibus, plerumque superârint, qui tamen pares esse nostro exercitu non potuerint. Siquos adversum prælium et fuga Gallorum commoveret, hos, si quærerent, reperire posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Ariovistum, quum multos menses castris se ac paludibus tenuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes jam de pugna et dispersos subito adortum, magis ratione et consilio, quam virtute, vicisse. Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuisset, hac, ne ipsum quidem sperare, nostros exercitûs capi posse. Qui suum timorem in rei frumentariæ simulationem angustiasque itinerum conferrent, facere arroganter, quum aut de officio imperatoris desperare aut præscribere viderentur. Hæc sibi esse curæ; frumentum Sequanos, Leucos, Lingonas subministrare; jamque esse in agris frumenta matura: de itinere ipsos brevi tempore judicatuos. Quod non fore dicto audientes milites, neque signa laturi dicantur, nihil se eâ re commoveri: scire enim, quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut, male re gestâ, fortunam defuisse; aut, aliquo facinore comperto, avaritiam esse conjunctam. Suam innocentiam perpetuâ vitâ, felicitatem Helvetiorum bello, esse perspectam. Itaque se, quod in longiorem diem collaturus esset, repræsentaturum, et proximâ nocte de quartâ vigiliâ castra moturum, ut quàm primùm intelligere posset, utrum apud eos pudor atque officium, an timor valeret. Quod si

præterea nemo sequatur, tamen se cum solâ decimâ legione iturum, de quâ non dubitaret; sibique eam prætoriam cohortem futuram." Huic legioni Cæsar et indulserat præcipuè, et propter virtutem confidebat maximè.

XLI. Hac oratione habitâ, mirum in modum conversæ sunt omnium mentes, summaque alacritas et cupiditas belli gerendi innata est, princepsque decima legio, per tribunos militum, ei gratias egit, quòd de se optimum iudicium fecisset; seque esse ad bellum gerendum paratissimam confirmavit. Deinde reliquæ legiones, per tribunos militum et primorum ordinum centuriones, egerunt, uti Cæsari satisfacerent: "Se neque unquam dubitâsse, neque timuisse, neque de summâ belli suum iudicium, sed imperatoris, esse existimavisse." Eorum satisfactione acceptâ, et itinere exquisito per Divitiacum, quod ex aliis ei maximam fidem habebat, ut millium amplius quinquaginta circuitu locis apertis exercitum duceret, de quartâ vigiliâ, ut dixerat, profectus est. Septimo die, quum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus est, Ariovisti copias a nostris millibus passuum quatuor et viginti abesse.

XLII. Cognito Cæsaris adventu, Ariovistus legatos ad eum mittit: "Quod antea de colloquio postulâsset, id per se fieri licere, quoniam propius accessisset: seque id sine periculo facere posse existimare." Non respuit conditionem Cæsar: jamque eum ad sanitatem reverti arbitrabatur, quum id, quod antea petenti denegâsset, ultro polliceretur;

magnamque in spem veniebat, pro suis tantis Populique Romani in eum beneficiis, cognitis suis postulatis, fore, uti pertinaciā desisteret. Dies colloquio dictus est, ex eo die quintus. Interim, quum sæpe ultro citroque legati inter eos mitterentur, Ariovistus postulavit, ne quem peditem ad colloquium Cæsar adduceret; "Vereri se, ne per insidias ab eo circumveniretur: uterque cum equitatu veniret: aliā ratione se non esse venturum." Cæsar, quòd neque colloquium interpositā causā tolli volebat, neque salutem suam Gallorum equitatui committere audebat, commodissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, eò legionario milites legionis decimæ, cui quàm maximè confidebat, imponere, ut præsidium quàm amicissimum, si quid opus facto esset, haberet. Quod quum fieret, non irridicule quidam ex militibus decimæ legionis dixit: "Plus, quàm pollicitus esset, Cæsarem ei facere; pollicitum, se in cohortis prætoriae loco decimam legionem habiturum, nunc ad equum rescribere."

XLIII. Planities erat magna, et in eā tumulus terrenus satis grandis. Hic locus æquo fere spatio ab castris utrisque aberat. Eò, ut erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæsar, quam equis devexerat, passibus ducentis ab eo tumulo constituit. Item equites Ariovisti pari intervallo constituerunt. Ariovistus, ex equis ut colloquerentur et, præter se, denos ut ad colloquium adducerent, postulavit. Ubi eò ventum est. Cæsar initio ora-

tionis, sua Senatūsque in eum beneficia commemoravit, “quòd rex appellatus esset a Senatu, quòd amicus, quòd munera amplissima missa : quam rem et paucis contigisse, et pro magnis hominum officiis consuesse tribui” docebat : “illum, quum neque aditum, neque causam postulandi justam haberet, beneficio ac liberalitate suā ac Senatūs ea præmia consequutum.” Docebat etiam, “quàm veteres, quàmque justæ causæ necessitudinis ipsis cum Ædus intercederent ; quæ Senatūs consulta, quoties, quàmque honorifica in eos facta essent : ut omni tempore totius Galliæ principatum Ædus tenuissent, prius etiam quàm nostram amicitiam appetissent : Populi Romani hanc esse consuetudinem, ut socios atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratiā, dignitate, honore auctiores velit esse : quod vero ad amicitiam Populi Romani attulissent, id iis eripi, quis pati posset?” Postulavit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, “ne aut Ædus, aut eorum sociis bellum inferret ; obsides redderet : si nullam partem Germanorum domum remittere posset, at ne quos amplius Rhenum transire pateretur.”

XLIV. Ariovistus ad postulata Cæsaris pauca respondit ; de suis virtutibus multa prædicavit. “Transisse Rhenum sese, non suā sponte, sed rogatum et arcessitum a Gallis ; non sine magnā spe, magnisque præmiis, domum propinquosque *reliquisse* : sedes habere in Galliā, ab ipsis *concessas* ; obsides ipsorum voluntate datos ; stipend-

ium capere jure belli, quod victores victis imponere consuerint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse; omnes Galliæ civitates ad se oppugnandum venisse, ac contra se castra habuisse; eas omnes copias a se uno proelio fusas ac superatas esse; si iterum experiri velint, iterum paratum sese decertare; si pace uti velint, iniquum esse de stipendio recusare, quod suâ voluntate ad id tempus pependerit. Amicitiam Populi Romani sibi ornamēto et præsidio, non detrimento, esse oportere, idque se eâ spe petisse. Si per Populum Romanum stipendium remittatur, et dedititii subtrahantur, non minùs libenter sese recusaturum Populi Romani amicitiam, quàm appetierit. Quòd multitudinem Germanorum in Galliam transducatur, id se sui munendi, non Galliæ impugnandæ causâ facere; ejus rei testimonium esse, quòd, nisi rogatus, non venerit, et quòd bellum non intulerit, sed defenderit. Se priùs in Galliam venisse, quàm Populum Romanum. Nunquam ante hoc tempus exercitum Populi Romani Galliæ provinciæ fines egressum. Quid sibi vellet? Cur in suas possessiones veniret? Provinciam suam hanc esse Galliam, sicut illam nostram. Ut ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret, sic item nos esse iniquos, qui in suo jure se interpellaremus. Quòd fratres a Senatu Æduos appellatos diceret, non se tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo Æduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his con-

tentionibus, quas Ædui secum et cum Sequanis habuissent, auxilio Populi Romani usos esse. Debere se suspicari, simulatā Cæsarem amicitia, quod exercitum in Galliā habeat, sui opprimendi causā habere. Qui nisi decedat atque exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum: quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus principibusque Populi Romani gratum esse facturum; id se ab ipsis per eorum nuntios compertum habere, quorum omnium gratiam atque amicitiam ejus morte redimere posset. Quod si decessisset, ac liberam possessionem Galliæ sibi tradidisset, magno se illum præmio remuneraturum, et, quæcumque bella geri vellet, sine ullo ejus labore et periculo confecturum."

XLV. Multa ab Cæsare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, et "neque suam, neque Populi Romani consuetudinem pati, uti optime meritos socios desereret: neque se judicare Galliam potius esse Ariovisti, quam Populi Romani. Bello superatos esse Arvernos et Rutenos ab Q. Fabio Maximo, quibus Populus Romanus ignovisset, neque in provinciam rede-gisset, neque stipendium imposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, Populi Romani justissimum esse in Galliā imperium: si judicium Senatūs observari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello victam suis legibus uti voluisset."

XLVI. Dum hæc in colloquio geruntur, Cæsari

nuntiatum est, equites Ariovisti propius tumultum accedere, et ad nostros adequitare, lapides telaque in nostros conjicere. Cæsar loquendi finem fecit, seque ad suos recepit; suisque imperavit, ne quod omnino telum in hostes rejicerent. Nam, etsi sine ullo periculo legionis delectæ cum equitatu proelium fore videbat, tamen committendum non putabat, ut, pulsus hostibus, dici posset, eos ab se per fidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum elatum est, quā arrogantiā in colloquio Ariovistus usus omni Galliā Romanis interdixisset, impetumque in nostros ejus equites fecisse, eaque res colloquium ut diremisset: multo major alacritas studiumque pugnandi majus exercitu injectum est.

XLVII. Biduo pòst Ariovistus ad Cæsarem legatos mittit “velle se de his rebus, quæ inter eos agi cœptæ, neque perfectæ essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret; aut, si id minùs vellet, ex suis aliquem ad se mitteret.” Colloquendi Cæsari causa visa non est; et eo magis, quòd pridie ejus diei Germani retineri non poterant, quin in nostros tela conjicerent. Legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum, et hominibus feris objecturum, existimabat. Commodissimum visum est, Caium Valerium Procillum, Caii Valerii Caburi filium, summā virtute et humanitate adolescentem—cujus pater a Caio Valerio Flacco civitate donatus erat—et propter fidem et propter linguæ Gallicæ scientiam, quā multā jam

Ariovistus longinquā consuetudine utebatur, et quodd in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere, et Marcum Mettium, qui hospitio Ariovisti usus erat. His mandavit, ut, quæ diceret Ariovistus, cognoscerent et ad se referrent. Quos quum apud se in castris Ariovistus conspexisset, exercitu suo præsente, conclamavit: "Quid ad se venirent? An speculandi causā?" Conantes dicere prohibuit et in catenas coniecit.

XLVIII. Eodem die castra promovit, et millibus passuum sex a Cæsaris castris sub monte consedit. Postridie ejus diei præter castra Cæsaris suas copias transduxit, et millibus passuum duobus ultra eum castra fecit, eo consilio, uti frumento commeatuque, qui ex Sequanis et Æduis supportaretur, Cæsarem intercluderet. Ex eo die dies continuos quinque Cæsar pro castris suas copias produxit, et aciem instructam habuit, ut, si vellet Ariovistus proelio contendere ei potestas non deesset. Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit; equestri proelio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant sex: totidem numero pedites velocissimi ac fortissimi, quos ex omni copiā singuli singulos, suæ salutis causā, delegerant. Cum his in proeliis versabantur, ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderat, circumsiscebant: si quod *erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum. tanta erat horum exercitatione celer-*

itas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.

XLIX. Ubi eum castris se tenere Cæsar intellexit, ne diutiùs commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani consederant, circiter passūs sexcentos ab eis, castris idoneum locum delegit, acieque triplici instructā ad eum locum venit. Primam et secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit. Hic locus ab hoste circiter passūs sexcentos, uti dictum est, aberat. Eò circiter hominum numero sexdecim millia expedita cum omni equitatu Ariovistus misit, quæ copiæ nostros perterrerent et munitione prohiberent. Nihilo secius Cæsar, ut ante constituerat, duas acies hostem propulsare, tertiam opus perficere jussit. Munitis castris, duas ibi legiones reliquit et partem auxiliorum: quatuor reliquas in castra majora reduxit.

L. Proximo die, instituto suo, Cæsar e castris utrisque copias suas eduxit; paulumque a majoribus progressus aciem instruxit, hostibusque pugnandi potestatem fecit. Ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, quæ castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrimque usque ad vesperum pugnatum est. Solis casu suas copias Ariovistus, multis et illatis et acceptis vulneribus, in castra reduxit. Quam ex captivis quæreret Cæsar, quam ob rem Ariovistus prælio non decertaret, hanc reperiēbat causam, quod

apud Germanos ea consuetudo esset, ut matres familiæ eorum sortibus et vaticinationibus declararent, utrùm proelium committi ex usu esset, necne: eas ita dicere, "Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam proelio contendissent."

LI. Postridie ejus diei Cæsar præsidio utrisque castris, quod satis esse visum est, reliquit; omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit—quòd minùs multitudine militum legionariorum pro hostium numero valebat—ut ad speciem alariis uteretur. Ipse, triplici instructâ acie, usque ad castra hostium accessit. Tum demum necessariò Germani suas copias castris eduxerunt, generatimque constituerunt paribusque intervallis Harudes, Marcomanos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suevos, omnemque aciem suam rhedis et carris circumdederunt, ne qua spes in fugâ relinqueretur. Eò mulieres imposuerunt, quæ in proelium proficiscentes milites passis crinibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent.

LII. Cæsar singulis legionibus singulos legatos et quæstorem præfecit, uti eos testes suæ quisque virtutis haberet. Ipse a dextro cornu, quòd eam partem minimè firmam hostium esse animum adverterat, proelium commisit. Ita nostri acriter in hostes, signo dato, impetum fecerunt, itaque hostes repente celeriterque procurrerunt, ut spatium pilæ in hostes conjiciendi non daretur. Rejectis pilis *comminus gladiis pugnatum est*: at Germi *celeriter ex consuetudine suâ phalange faci*

